

Első fejezet

A kezdetekről

A monumentális *Histoire de la langue française* [A francia nyelv története] első sorait írva Ferdinand Brunot csak „arra kívánja helyezni a hangsúlyt, hogy a francia a beszélt latin [egyik – a ford.] változata” (1907, I, 16). Ez kétségkívül alapvető és elsődleges tény, majdhogynem axiómaszerű kijelentés, ugyanakkor szinte banálisnak is nevezhető megállapítás. Ma már senki nem kételkedik abban, hogy a francia a latinból származik, főleg nem a latin nyelv oktatásának védelmezői, és a helyesírási versenyek résztvevői. Annak ellenére, hogy a hasonló ismeretek egyértelműségéhez ma nem férhet kétség, valójában igen érdekes folyamat eredményeként alakultak ki. Amennyiben a francia nyelv történeti vizsgálata tudományos diszciplína, és ha a fenti megállapítás az egyik alaptétele, érdemes megvizsgálni e tudományág kialakulását, még ha az meglehetősen lassan történt is meg.

A végérvényesnek tekintett tényállásokat Brunot (1907, I, 15) a következőképpen fogalmazza meg egészen világosan:

„A francia nem más, mint a Párizsban és környékén beszélt latin változat, amelynek kiejtését, szókincsét, nyelvtanát az évszázadok során egymást követő generációk néha alaposan, sőt teljes egészében lassacskán átalakították. Ezek az ösztönös, vagy külső hatásra létrejövő átalakulások mindig fokozatosak és szabályosak voltak. A tudomány pedig vizsgálja hatását és meghatározza törvényeit.”

Az eredet („a francia nem más, mint...”), mint láthattuk, a tudományos vizsgálato-
kat a nyelv fejlődésére alapozza. E vizsgálatok három fő gondolat köré csoportosulnak. Ezek közül a francia nemzeti nyelv elterjedésének kérdésére adott földrajzi jellegű indoklás miatt az első a tér és az idő kapcsolata, amelyet a norma is nyomatékosít („a Párizsban és környékén beszélt latin...”): az Île-de-France régióban beszélt *francien* nyelvjárásról van szó, amely egy széles körben elterjedt, de általunk később kritikával illetett felfogás szerint az uralkodó rétegek politikai befolyásának erősödésére épülve „Kapeting olajfoltként terjedve” sugárzódott szét. A második a kontinuitás és a diszkontinuitás viszonya. Az egymást követő generációk lassanként módosították nyelvi örökségüket, minden téren és oly módon, hogy a nyelv, amely kiinduláskor a latin volt, végül egy egészen más nyelv lett, a francia; a két nyelvállapot között a diszkontinuitás szembeötlő, sőt nevezhetjük mély szakadéknak is (pl. a latin *aucellum* [aukellum], illet-

ve a francia *oiseau* [wazo] között egyetlen közös hang sincs²). Ezek a módosulások mindazonáltal csak lassanként, fokozatos és szabályos változások révén következtek be: a latinnak Galliában való általános elterjedése (az V. századig terjedő időszak) és a második világháború utáni időszak között, amikor is a fiatalabb nemzedékek elhagyták nyelvjárásaikat, minden korosztály, minden nemzedék úgy érezte, hogy ugyanazt a nyelvet beszéli, mint a szülei. Ebből a szempontból folyamatosság, azaz kontinuitás van a fejlődésben, amely eltérő jegyekben összegződik. Ez az alapvetően fejlődéspárti elképzelés (a történeti nyelvtudományt ugyanis, csakúgy, mint az egész filológiát, az 1880-as években áthatotta a neo-lamarckizmus³) megjelenik a történeti nyelvészet harmadik fontos gondolatában, melyet Ferdinand Brunot is hirdet. Mély változások következtek be a nyelvben, mondja, „a nyelvi ösztönt” követve, vagy „külső hatások” eredményeként. A nyelvi fejlődés tanulmányozásakor két szempontot különböztetünk meg, a belső történetét és a külső történetét. Az előbbi vizsgálódásainak tárgya maga a nyelv mint organizmus, mint faj, mint önálló rendszer, amely saját törvényei szerint fejlődik; a nyelvi egységek fejlődését, valamint az őket érő módosulásokat tanulmányozva a természettudományokat állítja mintaként maga elé. A külső történet viszont a nyelvet társadalmi dimenziójában elemzi; a népek történelméből, technológiai fejlődéséből, kultúrájából, a nevek és a nyelvhasználat komplex összefüggéseiből eredő változásokat vizsgálja. A nyelvet mint intézményt veszi alapul, modellként a társadalomtudományokat tűzi maga elé. A belső szemlélet, amely erősen kötődik a darwinizmushoz, majd később újabb fellendüléshez jut a strukturalizmusnak köszönhetően, az igazi tudományosságot hozta el számunkra. A külső szemlélet, melyet a pozitívizmus háttérbe szorított, még olyan személyiségek, mint Antoine Meillet kísérletei ellenére sem tudott alapvetően megújulni; a modern szociolingvisztika azonban kétségkívül új esélyeket kínál számára a fellendülésre. Általában véve elmondhatjuk, hogy a francia nyelv eredetének és születésének kérdése szempontjából sokat segít a külső megközelítés.

Ferdinand Brunot tehát néhány sorban összefoglalja azokat a gondolatokat és azt a tudásanyagot, amelyeket a tudomány (az a tudomány, amely tanulmányozza a „hatásokat” és megállapítja a „törvényeket”) a francia nyelv eredetével kapcsolatban felállított. Mindazonáltal ehhez a tényszerű és magabiztos kijelentéshez három évszázad kellett. Láthatjuk, hogy a régóta hallható „Honnan származik a francia nyelv?” kérdésre adott, jól megfigyelhető tényeken alapuló, tudományos válasz hosszú ideig váratott magára. Ez a válasz alapvetően egy melléknévhez kötődik, melyet Brunot mellékesen mond ki: „A francia nem más, mint a ... *beszélt* latin...”

Ahhoz, hogy helyesen fogalmazzuk meg az eredetekre vonatkozó kérdést, és meg is tudjuk azt válaszolni, három feltétel volt szükséges.

² Az [aukellum] [a]-ja az [au] diftongus része, nem azonos az [a] hanggal. (A fordító megjegyzése)

³ A Jean-Baptiste Lamarck (1744–1829) francia természettudós, filozófus által kidolgozott elmélet a környezet közvetlen hatását feltételezi az evolúciós alkalmazkodás folyamatában, a tökéletesedés ennek eredményeként következik be. (A fordító megjegyzése)

Nagy Károly birodalmának felosztása a verduni szerződés (843) szerint